

Mr. Smajo Halilović

TRGOVINA ROBLJEM U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI S OSVRTOM NA USORU

Za kršćansku Evropu stanovništvo srednjovjekovne Bosne je bilo krivo-
vjerno i smatrali su ih hereticima, poput bugarskih bogumila, talijanskih
patarena, francuskih albigenza i sl. Protiv njih su pape, uz pomoć pojedinih
evropskih vladara, stotinama godina podizali križarske vojne, i svaki od
njih je rezultirao velikim brojem zarobljenika koji su potom kao robovi
rasprodavani na evropskim trgovima. Ondašnji zakon je dozvoljavao
zarobiti heretika i držati ga u ropstvu.¹ Srednjovjekovno ropstvo se razli-
kovalo od antičkog po tome što je imalo karakter kućnog ropstva, i što je
doneke bilo snošljivije za njegove pripadnike.

Kućno ropstvo je bilo poznato u Italiji i Dalmaciji kroz svo razdoblje
srednjeg vijeka. U Veneciji, Đenovi i drugim italijanskim gradovima najviše
je prodavano roblje iz Bosne. To su najčešće bile djevojke starosti od 15
do 17 godina, a bilo je i djece. Kupci su obično bili pripadnici bogatih
mletačkih patricijskih i građanskih porodica. Osobito je bila žalosna sudbina
ropkinja. Nerijetko su postajale ljubavnice svojih gospodara, ili su za njih
radile u bordelima i sl. Uz to, nisu se mogle ni udati jer nije postojala institucija
robovskih porodica. U nekim slučajevima ropkinja je bila dojilja gospo-
dareve djece, i takve su imale nešto povoljniji položaj. Gospodar je nije
više prodavao i doživotno je ostajala u dotičnoj porodici.

Netrpeljivost katoličke crkve prema hereticima, koja je uvijek stavljala
u isti položaj *nevjernike i heretike*, odnosi se i na bosanske bogumile. Stoga,
Bosna u XIV i XV stoljeću i dalje je izvor i tržište roblja. U Dubrovniku se iz
Bosne smjelo dobavljati samo čeljad patarenske vjere, dok pripadnici
katoličke vjere to nisu mogli postati.²

U slavenskim jezicima, pa tako i u bosanskom, postoji više izraza za
pojam roba: *rob, hlap, otrok i čeljad*. Ropstvo se kod Slavena razvilo od
oblika kućnog ropstva, kućne posluge, i na njemu se pretežno i zadržalo.

U većini srednjovjekovnih zemalja bio je na snazi nepisani zakon da
rob može biti samo nekršćanin, u što su spadali i bosanski heretici. Strogo
se pazilo da pravovjerni kršćanin ne bude pretvoren u roba. U Dušanovom
zakoniku, iz 1349. godine, prijeto se strašnim kaznama onom ko proda
kršćanina u *inovernu veru*.³

1) A. Solovljev, *Trgovina bosanskim robljem do godine 1661*, Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija,
društvene nauke, sveska 1, Sarajevo 1946, p. 142.

2) Č. Truhelka, Glasnik Zemaljskog muzeja, XXV, Sarajevo 1913, p. 372-380.

3) A. Solovljev, o.c, p. 148.

Trgovinom roblja najviše su stradala rubna područja Bosne, kao što su Soli, Usora, Donji krajevi (Bosanska Krajina) i donja Neretva. Obim trgovine robljem se znatno povećao u XV stoljeću. Njime su se najviše bavili dubrovački trgovci. Istovremeno, bosanski kraljevi sve češće upućuju proteste dubrovačkim vlastima od kojih traže da na svom području zabrane trgovinu ljudima. Dubrovnik je u tri navrata (1400, 1413, 1416. godine), izdavao proglas o zabrani, ali se u praksi to slabo poštovalo. Zabrana se, naime, nije odnosila na držanje robova za kućne poslove pa se trgovina robljem nastavila i dalje. Kako su protiv Bosne stalno vođeni ratovi, priliv zarobljenika sa te strane je bio veliki.

Pokušaj sprječavanja trgovine robljem od strane bosanskih vladara

Bosanski vladari su rano ustali u zaštitu svojih podanika koje su stranci hvatali i prodavali kao robove. Može se reći da je Bosna jedna od prvih zemalja srednjovjekovne Evrope koja je odlučno digla glas protiv ropstva. Kralj Dabiša je 1392. godine izdao proglas o zabrani trgovine "ljudskim mesom", koji je pročitán na svim bosanskim trgovima. Kralj Ostoja je 1400. godine izdao sličan proglas, upućen Dubrovačkoj Republici, čiji su se trgovci najviše bavili tom rabotom. Protiv pretvaranja bosanskih podanika u robove glas je dizala i bosanska vlastela. U tome je osobito bio uporan herceg Stjepan Vukčić.

Dubrovačka Republika nije se mogla oglušiti o te zahtjeve pa je njeno Vijeće u više navrata izdavalo proglas kojim se zabranjuje ta rabota. U jednom odgovoru bosanskoj strani, s tim u vezi, stoji: "*...I što kraljevstvo ti (vaša milost) piše za čeljad i za sol mi smo poslali zapovedaje po trgu i da se liči po vašem trgu da niktör ne smije kupovati ni prodavat čeljad, jer nijesmo hotni da nitko trži ljudscijemi mesi*".⁴

Prije toga, u novembru 1387. godine, Veliko vijeće Korčule donijelo je naredbu da ni jedan Korčulanin ne smije kupiti roba ili robinju, pod prijetnjom globe od 50 dukata, osim za svoju upotrebu, i da ne smije biti tumač ni nekoga voditi u grad od onih sa Neretve. Ukoliko se utvrdi da neko vodi kršćanku, ona će biti oslobođena od Korčulanske Općine, a trgovac robljem neka bude gubitnik. Iz ovog se da zaključiti da je, pod utjecajem mletačkih vlasti, Korčulanima bila zabranjena trgovina robljem, ali je bila dozvoljena kupovina roba za kućne potrebe. Propis je dalje nalagao da se bezuvjetno ima osloboditi rob za kojeg se ustanovi da je pravovjernik (katolik).

Kako se naredbe o zabrani trgovine robljem nisu dosljedno poštivale, sa bosanske strane su i nadalje stizali protesti, a dubrovačka Vlada je bila primorana da u više navrata poduzima odgovarajuće mjere s tim u vezi. Malo vijeće je jula 1413. godine, ponovo izdalo naredbu o zabrani trgovine

4) A. Solovljev, o.c. p. 149.

robljem. Iza toga, Veliko vijeće je sa svoje strane izdalo proglas kojim se svakom Dubrovčaninu prijeti šestomjesečnim zatvorom i novčanom kaznom od 25 perpera za svaku "prodatu ili kupljenu" ljudsku glavu. Predviđenoj kazni podliježu i stranci ako bi se bavili ovom trgovinom na dubrovačkoj teritoriji.

Unosnu pojavu trgovine robljem nije bilo lahko iskorijeniti unatoč deklariranim zabranama. Zato je januara 1416. godine Veliko vijeće bilo primorano da izda novi proglas o zabrani te trgovine. U njoj, između ostalog, stoji: "... *Smatrajući da je ovakva trgovina sramna, bezbožna i odvratna i protiv svake čovječnosti, pa postaje veliki teret i sramota na naš grad, što se čovječiji rod, stvoren nalik i slično našem Tvorcu, obraća u trgovačke svrhe i prodaje kao da su grube životinje.*"⁵

U maju 1418. godine, Vijeće Korčule, također, ponavlja naredbu o zabrani trgovine robljem. U njoj stoji da će trgovci robljem platiti kaznu od 100 zlatnih dukata ako prekrše naredbu, a onaj ko nema da plati, odsjeći će mu se desna ruka. To se odnosi i na Katalonce i na Sicilijance koji borave na Korčuli, a bave se trgovinom roblja. Oni koji prekše propis uz navedene kazne bit i će prognani sa otoka.

Odredbe Korčulana i Dubrovčana u praksi nisu bile mnogo uvažavane, što se vidi iz ponovljenih žalbi koje su stizale iz Bosne. Godine 1419. dubrovačkom Vijeću je stigla žalba vojvode Pavla Jurjevića, koji im prebacuje da se njihovi trgovci i dalje bave tom prljavom rabotom na bosanskoj teritoriji (ušću Neretve).

Društvene i političke osnove ropstva u Bosni

Robovi u Bosni prvi put se spominju u XI stoljeću. U jednom dokumentu iz 1080. godine stoji da je te godine, na trgu Drijeva na Neretvi, prodan kao rob neki Marko, sin Radoslava od Neretve. U pismu iz 1180. godine papin legat Teobald, traži od Kulina bana da papi pošalje dva roba na poklon, kao znak poštovanja prema njemu.⁶

Izvori ropstva su najčešće bili križarski pohodi koji su poduzimani na Bosnu. Dokumenti su zabilježili da je tokom križarske vojne iz 1248. godine iz Bosne odvedeno nekoliko hiljada "heretika", koji su rasprodani na evropskim trgovima. To je razlog da je u Dubrovniku, u XIII i XIV stoljeću, većina roblja bila iz Bosne. Bosanski podanici su pretvarani u robove i kad nije bilo ratova. Nerijetko su stranci sa naoružanom pratnjom na silu hvatali ljude i u lancima ih krišom odvodili iz zemlje da bi ih prodali u nekom od evropskih gradova. Najčešća meta su im bili usamljeni pastiri, djeca i žene. Narod je dotične zvao *ropci*, a bili su toliko omraženi da bi ih masa žive rastrgla kad bi im pali u ruke.

5) A. Solovljev, o.c., p. 149.

6) A. Babić, *Roblje, Prilozi za historiju BiH I, Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države*, ANUBiH, pos. izd. knjiga LXXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 17, Sarajevo 1987, p. 70.

Krajem XIII stoljeća, bosansko roblje je, preko Dubrovnika, izvoženo u mnoge gradove Sredozemlja, a naročito u Veneciju, Đenovu i Bari, ali i u prekomorske zemlje i gradove, kao u Palestinu, Krit, Marsej, Majorku itd. Pored Venecije i Đenove, roblje iz Bosne je odlazilo još u Trani, Mesinu, Ravelo, Fermo, Salerno, Eskulo, Molvetu, Ankonu, Grado itd, pa čak i u Tripoli i Aleksandriju. Ponekad je roblje preprodavano s gubitkom, mada vrlo rijetko. Tako je izvjesna *Gojna* iz Usore, 1316. godine, prodana za 20 perpera, a preprodana u Bariu po cijeni od 16 perpera.⁷

U XIV stoljeću, trgovina bosanskim robljem je znatno povećana. Žene su brojnije od muškaraca. Njihova imena su tipična narodna, kao što su *Milost*, *Radost*, *Dragost*, *Gojna*, *Gojislava* i sl. U dokumentima iz XIII stoljeća javlja se na stotine imena koja se završavaju na karakteristično – (*g*)ost: *Radost*, *Dragost*, *Dobrost*, *Milost*, *Drugost*, *Prvost*, *Ulkost*, *Negost*. Ovakva imena čine skoro jednu petinu od ukupnog broja imena prodatih robova.

Muških imena je, međutim, zabilježeno mnogo manje. Za robinju se, obično, umjesto prezimena, kaže čija je kći i odakle je, poput: Pribislava, kći Stojka, iz Usore (1370. godine), ili Tvrdislava, kći Petka, iz Usore (1374. godine) i sl. Kod znatnog broja robinja nema imena roditelja već je samo naznačeno porijeklo robinje: Stojka iz Bosne, 1377, Pribna iz Prače, 1378, Milna iz Bosne, 1381. godine. U kupoprodajnim ugovorima uz ime robinje, obično, stoji očevo ime, rjeđe majčino. Iz dokumenata se može zaključiti da su većina bosanskih robinja bile mlade žene.

U XIII stoljeću, muškaraca je bilo oko deset posto manje u odnosu na žene, a u XIV stoljeću još manje. Neki Firentinac, koji je 1377. godine prodavao robinje, za jednu je grupu odredio starosnu dob između 10 i 30 godina, što znači da je bilo mnogo djece. Za izvjesnu Katarinu se navodi da je stara 8 godina, Ivica 11, Gojna 12, Draginja 13, Zoja 10, Janja 14, Radoslava 15 godina itd. Bilo je robinja koje su bile majke sa djecom, tako da se često spominje mati sa jednim, ili dvojicom sinova.

Roblje iz Usore

Roblje iz Bosne je izvoženo u razne zemlje Mediterana i Evrope. Bez obzira što se i bosanska vlastela odnosila prema seljaštvu (kmetovima) na uobičajen feudalni način, ona nije nikada držala robove ili ropkinje kao kućnu i drugu poslugu u onoj mjeri kako je to bilo u drugim evropskim zemljama, uključujući tu i Dubrovnik, a posebno mediteranske gradove. U srednjevjekovnoj Bosni trgovina robljem je smatrana "*nedostojnom i sramnom*" rabotom pa su se njome skoro isključivo bavili stranci.

Katolička crkva je zabranjivala držanje robova katoličke vjere, ali pošto se u ovom slučaju radilo o hereticima, odnosno pripadnicima Crkve bosanske, trgovina bosanskim robljem u Evropi je bila pravno sankcionirana.

7) V. Vuk, Trgovina bosanskim robljem XIV veka u Dubrovniku, Anali Historijskog instituta JAZU, II, Dubrovnik 1953, p. 131.

Još početkom XV stoljeća Bosna je poznata kao zemlja iz koje se roblje nabavlja masovno, odnosno zemlja u kojoj se i trguje ljudskim mesom.

U aktu o kupoprodaji uz ime roba obično stoji da je iz Bosne, ali je često navedeno i njegovo uže regionalno porijeklo. Ono što se uočava je veliki broj robova iz Usore, koja se od 1280. godine pa nadalje neprestano spominje kao zavičaj robinja i robova, koji se prodaju na trgovima Drijeva i Dubrovnika. Ne može se pouzdano objasniti zašto je iz nekih oblasti, kao što je Usora, na tržište odvođen mnogo veći broj roblja nego iz drugih krajeva zemlje. Razlog, možda, treba tražiti u činjenici što je ova oblast kroz svo vrijeme bila više nego druge oblasti uvučena u unutarnje sukobe i ratove između zainteresiranih feudalaca, a uz to, kao rubno područje, bila je prva na udaru stranih zavojevača i oružanih intervencija, što je uvijek pružalo više prilika za porobljavanje ljudi.

Roblje je dovođeno mahom sa sela. Nigdje se uz ime lica koje se prodaje ne navodi gradsko naselje kao mjesto njegova porijekla već uvijek samo kraj (de Ussora, de Drina itd), ili samo zemlja (de Bosna).

Kancelarijski i notarski spisi dubrovačkog Arhiva bilježe brojne slučajeve izvoza roblja iz Usore. U većini slučajeva navedena su i imena tih osoba:

1. "Dragoslaua de Vssora confiteor quod ego et Pribil filius", (Dragoslava iz Usore i njen sin Pribil izjavljuju da su robovi Vite Gučetića).
2. "Radoslauam filiam Stoyci de Vxora Nicus Petri Saxinouucih", (Nikle Petra Sasimović prodaje svoju robinju Radoslavu, kćer Stojka, iz Usore, za 21 perper i 4 groša, u martu 1365. godine).
3. "Budislauom filiam Veselchi de Vsora", (Nikša Saraka prodaje robinju Budislavu, kćer Veselka, iz Usore, u oktobru 1367. godine).
4. "Stoyna filia Michos de Batun de Srebrenich cum filio meo Tuertcho," (Stojna iz Srebrenika, sa sinom Tvrtkom, izjavljuje da ih je Pauloško Kudelinović (Paulscus de Cudelliono) kupio od Vukosava Stjepkovića (Volehoslano Stiepcouich) za 40 perpera, 1370. godine).
5. "Moymili de Vxora", (Registriranje isprave o Pribislavi, kćeri Mojmila, iz Usore, kupljenoj u Bosni od Beloja (Veloe) iz Bosne za 26 perpera, u junu 1370. godine).
6. "Bogoslauam filiam Medossii de Vxora", "Stoxyacam filiam Ratehi de Vxora" (Bogoslava, kći Medoša, iz Usore, prodaje se za 6 dukata. Isto tako, Stojča, kći Ratka, iz Usore, prodaje se za 6 dukata, u februaru 1377. godine).
7. "Miloslana filia Ostoye Obrenouich de Vsora," (Miloslavu, kći Ostoje Obrenovića, iz Usore, kupio je Žare Bakšić (Georgius Boxe), u Podvisokom od Gojislava Bogdančića (Goyslano Bogdancich) i prodaje Marinu Gunduliću (Marino de Gondola) za 14 dukata).
8. "Pribislaua filia Raossi de Vssora" (Pribislava, kći Radoša, iz Usore, priznaje da je robinja Bogdana Okruglog (Bogdani Ccrukli), koji ju je kupio u Usori).

9. "Goyna et latine Symonam filiam, Radoe de Uxora de Bossina paterenam" (robinja patarenka, slavenski zvana Gojna, a latinski Simona, kći Radoja, iz Usore, kupljena od Hvalca (Cualec) iz Bosne, prodaje se Mlečanima za 25 dukata, u oktobru 1397. godine).
10. "Goyslaua filiam Vocoslaui de Vssora de Bossina patarenam" (poklanja se robinja Gojislava, kći Vukosava, iz Usore, patarenka, u septembru 1398. godine).
11. "Dragna filia Milse de Vssora" (Dragna, kći Milše, iz Usore, patarenka, kupljena od njenog oca Milše u Usori u novembru 1398. godine).
12. "Iuica filia Pricod partium Vssore de Bossina generis patarenorum" (Ivica, kći Prihoda, iz Usore, patarenka, kupljena je od Dobroslava, njenog strica u novembru 1398. godine).⁸

Prodaja djece

Trinaestogodišnja djevojčica Dragna iz Usore, izjavila je 16. novembra 1398. godine pred dubrovačkim vlastima da je kupljena robinja Dubrovčanina Đanina Gučetić i da ju je gospodar kupio od njenog oca Milše ("...confiteor me esse servam empticiam Zanini de Gociis de Raguso (!), emptam per eum a Milsa patre meo in dictis partibus Vssore..."). Pod istim datumom je zabilježeno da je isti Dubrovčanin kupio jedanaestogodišnju djevojčicu Ivicu, siročić bez oca, također iz Usore, od njenog strica Dobroslava. Obje djevojke su izjavile da su bogumilke (generis patarenorum).⁹

Dva navedena primjera ukazuju na to da su roditelji, ili skrbnici, mogli slobodno raspolagati sa malodobnom djecom kao i sa robovima. Otuda terminološko izjednačavanje roba i djeteta (*otrok=rob=dijete ukućnje=čeljadnik*).¹⁰

Gojna, kći umrlog Radoja, iz Usore, u dobi od oko 12 godina, kupljena je od Hvalca iz Bosne čija je bila robinja od rođenja (*cuis ab origine erat serva*) – rodila se, dakle, u kući Hvalčevoj, od roditelja također robova. Stojislava je 11. juna 1392. godine prodala svoju robinju i njenog četverogodišnjeg sina.¹¹

U XV stoljeću je intenzivirana trgovina bosanskim robljem. Česta ratna pustošenja zemlje, te nerodne godine, primoravale su seljake i siromašne porodice da i sami prodaju svoju djecu u ropstvo.

Prodavane osobe su korištene za razne poslove kod novog gospodara. To je zavisilo od uzrasta, spola, stručne sposobnosti i zemlje u kojoj se prodaju. U zanatskoj proizvodnji robovi nisu mnogo učestvovali, već su

8) M. J. Dinić, Iz Dubrovačkog arhiva, knjiga III, SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III Odeljenje, knjiga XXV, Beograd 1967, p. 15, 18.

9) M. J. Dinić, o.c, p. 75-76.

10) A. Solovjev, Trgovina bosanskim robljem do 1661, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija, Sarajevo, 1946, p. 144-145.

11) M. J. Dinić, o.c, p. 69.

više radili kao pomoćna radna snaga, a najviše kao kućna posluga, zbog čega su mlade žene bile najtraženije. Mnoge Bosanske su služile u kućama dubrovačkih građana. Neke su bile dadilje ili dojilje. Gospodar je imao svu vlast nad robom i robinjom, i mogao je sa njima činiti sve "kao sa svojom stvari". Dubrovački statut se pobrinuo da gospodaru osigura vlasništvo nad robinjinom djecom, bilo da zatrudni sa gospodarem ili sa drugim. U dubrovačkim aktima pokatkad se spominju i robinje sa djecom.

Podatke o cijenama bosanskog roblja u Dubrovniku nalazimo tek od kraja XIII stoljeća (od doba kada datiraju najstarije arhivske knjige). Pojedinačnih slučajeva ima i od ranije. Cijene su zavisile od uzrasta. Slobodni ljudi su postajali robovi zbog dugova, ili zato što su se zbog krajnje neimaštine sami prodavali kako bi mogli osigurati porodici najnužnija sredstva za život. Ljudi su dolazili u položaj roba i kao ratni plijen, ili u unutarnjim sukobima između bosanskih feudalaca ili u borbi protiv vanjskog neprijatelja. Čestu priliku za porobljavanje ljudi su davale oružane intervencije ugarskih kraljeva u Bosni, koje su pod vidom borbe protiv heretika zapravo bile usmjerene na pokoravanje zemlje.

Summary

The slavery existed in Bosnia as in other European countries. The slaves are often mentioned as the goods of trade.

Middle Ages Bosnia was known as the country of heretics and the country in which the slaves had been found for sale.

People from Dubrovnik, on the one hand, gave strictly orders about prohibition of the trade with "human meat", but in their Notebooks there are many sale contracts about which registered buying and selling slaves from Bosnia.

The trade of slaves are fundamentally condemned but there was not a real wish to stop it.

The trade of slaves is mentioned the first time in Bosnia in 1181. As the owners of the slaves were people from different social population.

By the slaves were come by violence, wars and etc.

The most important fact was their religion, Bogomilism, religion of Middle Ages Bosnian.

The territory Usora had been attacked the most by Hungarians and Serbs. It was the region with many slaves especially woman and children.